

BALLÓ LÁSZLÓ

RÉGI VAS MEGYEI ÓRÁK, VASI ÓRÁSOK

II. RÉSZ

Ennyi tehát a leltár: elemzésünk szempontjából meglehetősen szerény. Mindössze egy szombathelyi órát jeleztek a két katalógusban összesen felsorolt 59 óra között (**III. terem**, 18. tétel: „*Asztali díszóra üvegbúrával. Zrínyi bronz alakjával, a XIX. század elejéről. Johann Palla szombathelyi órászmester készítménye. Kiállító: dr. Országh Lászlóné.*” Minthogy Palla 1819-ben született, az óra aligha készülhetett 1844 előtt! (Ez az óraház-típus egyébként is egyértelműen a XIX. század derekán jelent csak meg Bécsben, onnan terjedt el!)

Az egyetlen mesternév szerepeltetésének ténye hatalmas hiányérzetet kelt, hiszen, mint említettem, Horváth Tibor Antal 1935-ben 22 Szombathelyen készült, jelzett példányról tudott. Emellett az azóta előkerült darabok bemutatása sem történt meg az elmúlt évtizedekben, bár köz- és magángyűjteményekben, illetve a budapesti és a nyugat-európai műkereskedelemben rendre bukkannak fel – néhol meglepően nagy gyakorisággal – újabb példányok szombathelyi vonatkozású órákból. Ezek között legtekintélyesebb (mélán, hiszen nem akármilyen szerkezettel bír) az az állóóra, amely a híres **bécsi Sobek-gyűjtemény**²¹ egyik ékessége, **Köstler János** munkája a XVIII. század végéről.

Magarázhatja a helyi mesterek nevének elmaradását e rendezvényekről az a tény, hogy a második kiállítás órákészlete éppen fele csak az elsőnek, az elsőt pedig, bár 39 órát szerepeltet, nem helybeli, hanem budapesti szakember rendezte be: komponálta, arányította.

21 Dr. Franz Sobek 161 órából álló gyűjteményét Bécs városa a neogót stílusban, 1808-ban (!) épült Geymüller-Schlössl-ben helyezte el. A kis palota építtetője, Jakob Geymüller, korának ismert bankára volt. A híres óragyűjtemény összeállítója, dr. Sobek korának nagyon csiszolt tudású és ízlésű műgyűjtője, órái egytől egyig szerkezetük különlegességével és az óraházak egyediségével ragadják meg az érdeklődőt. A gyűjtemény darabjait – az épület keletkezésének és első tulajdonosának korát idézve – gyönyörű biedermeier bútorokkal berendezett enteriőrökben helyezték el. Köstler János szombathelyi órászmester állóórájának egészalakos képét és szakszerű ismertetését a 35. oldalon közli 19. tételszám alatt a Sobek-gyűjtemény katalógusa (1. sz.: 1494). A hatalmas anyagot Ernst Papezik szakértői közreműködésével Erika Hellich mutatja be: *Alt-Wiener Uhren* (1750–1900) Callwey Verlag, München, 1978. A 131 oldalas munkát mintegy 180 fénykép gazdagítja.

C.: Szombathely órás mestereinek lajstromozását Horváth Tibor Antal végezte el, munkájának gyümölcse, *Szombathelyi órás mesterek* című tanulmánya 1935-ben jelent meg a *Vasi Szemle* 1935/3-as számában. Ebben az alapos gyűjtésben a kutató **21 szombathelyi mestert** sorol fel, akik közül tíznek ismeri több-kevesebb munkáját, ez összesen **22 óra**. A bemutatott tárgyak közül a szerző akkor – 1935-ben – 15 órával találkozott Szombathelyen. (Munkájában kissé zavaró az a gyakorlat, hogy noha az óraszám lapokon szerepeltetett névváltozatok alkalmazását ígéri, valójában sok esetben eltér ettől, például a magyar keresztnevekkel, vagy a Besell-Pösell névvariánssal.)

Az órák alkotójának biztos kiderítése nemes harcot helyez kilátásba a kutató számára: egy-egy mester családnévvel a legkülönbözőbb változatokban lehet találkozni a többnyire német nyelvű órás mesterjelzésekben (*még a pozsonyi Szabó János Mihály is német változatban jelezte óráit, egyszerűen a kor szokása miatt*). Klasszikus példa az is (ezúttal a német szakirodalomból), hogy előfordul olyan mesternév, amelyet tizenhétszer sorol fel egy lista, miközben semmilyen életrajzi adat nem áll rendelkezésre e 17 órás elkülönítésére és azonosítására. A keresztnevekkel se jobb a helyzet: Köstler Jánosról például Horváth így ír: „Úgy látszik, két keresztnevet viselt – Jánost és Ferencet – mert 1847 után mindkét néven emlegetik.” (Nyilvánvalóan nem egyszerre használt nevekről van szó, ahol egyikük a bérmanév, mint Horváth Tibor Antal esetében.) Amellett nem fogadhatjuk el Horváth állítását, mely szerint minden órás mesterünk idegenből érkezett, mert a jelek szerint ez nem áll több, éppen őáltala felsorolt mester esetében, akikről közli, hogy magyar földön születtek. Tovább nehezíti az órák korrekt azonosítását, hogy az asztali, illetve kandallóórákat az elmúlt évszázad szóhasználatában helytelenül néha állóórának fordították németből (pedig a Standuhr szó valójában falórát jelölt), így azokat lehetetlen a fennmaradt példányok között azonosítani, ha se méret, se részletes leírás, se mesternév nem áll rendelkezésre. Tovább növeli a terület ingoványosságát, hogy az említett korszak műtörténeti kutatói nem tesznek különbséget a korai neoklasszicista (vagyis ’copf’) és az empire stílushoz tartozó példányok között. Végül, hogy ne csak nehéz, de szép is legyen a kutatás: ahol elégséges adat segít egy órát és a hozzá tartozó leírást egyeztetni, rá kell jönnünk, hogy a képet a szerkesztés menetében kicserélték, vagyis a leírásból felismerhető maga az említett óra, de a mellékelt képen már nem az szerepel. Így áll a helyzet például a Smidt Múzeum Minerva-figurás neoklasszicista aranyozott asztali órájával (amelynek képe a feketére pácolt prágai óra leírása mellett jelent meg a múzeum ismertetőjében, ugyanis ennek a talapzatán láthatjuk az alvó Ariadné reliefjét, amely egy 4000 éves pergamoni szobrot idéz).

Maradva a Smidt Múzeum óraállományánál: megragadom az alkalmat, hogy két kérdésre választ adjak, melyeket a múzeum munkatársai fogalmaztak meg: elmondásuk szerint egy nagy hozzáértéssel szemlélődő bécsi látogató el volt ragadtatva a Papagenito-óra láttán (a gyermek Papageno figurájával komponált kisméretű bronz utazó óráról van szó). Nem értették e kiemelt rajongás okát, pedig nagyon egyszerű: ez a példány tulajdonképpen ébresztőóra, ezt a négy felhúzó hely árulja el. Figurás, Mozart-kötődésű jelenetes ébresztőórával pedig még Bécsben sem találkozhat a rendkívüli órák iránt érdeklődő!

A másik gondot Joseph Hueber bécsi mester szép empire kandallóórájának felirata okozta. Ebben a mester neve után található KKPU jelzés titkát nem tudták megfejteni. E négy betű a ’Kaiserlich (und) Königlich Politechniker (und) Uhrmacher’ rövidítése.

Itt kell megemlékeznünk a teljesség kedvéért arról, hogy a mai Vas megye területén a székhelyen kívül Kőszegen (Güns, Günsz), Sárváron (Sársziget, Újsziget), Celldömölkön (Kiscell, K.Cell, Kleinmariazell), Kőrmenden (Kirement) és Vasváron (Eisenburg, Zseleznográd – *sic!*) is tevékenykedett órásmester 1780 és 1860 között.

Jelen ismereteim szerint Kőszegen például Gabl János, Schneider János, Kestler Sámuel, Geschnasz Ferenc és Hábel János György működött a vizsgált időszakban, Kőrmendről Hueber József (nem azonos a bécsi Hueberrel!) és Köstler János neve maradt fenn. Néhány máig létező munkájukkal megyénk múzeumi gyűjteményeiben találkozhatunk ma is.

D.: Pritz István a maga nemében egyedülálló magyar óratörténeti könyvében, amely kilenc esztendővel Horváth tanulmánya után jelent meg Budapesten (1943), mindössze két nevet közöl szombathelyi órásokról: Brändl (Gáspár) XIX. sz. első fele, illetve: Köstler János, 19. sz. közepe. E két adaton kívül Vas megyei mestert egyáltalán nem ismer Pritz névsora.

A fentebb bemutatott két kiállítás, illetve ezek katalógusa, továbbá Horváth Tibor Antal gyűjtésének ismertetése után körvonalazzuk majd a mai állapotokat a városunkban ma is fellelhető órakincs bemutatásával. Hangsúlyozni kell, hogy a fentiekben tárgyalt emléktárgy regisztrálása és seregszemléje még a II. világháború előtt történt. E háború pedig szétzilálta nem csak az arisztokrata gyűjtők állományát, de a közgyűjteményeket is.

Ha Horváth Tibor Antal ismert listáján megyünk végig, 15 óra volt található az említett 22 darabból Szombathelyen. Azonosításukban az alább ismertetett katalógus²² és a Savaria Múzeum Történettudományi Osztályának készséges munkatársai voltak segítségemre.

E.: *Régi órák, régi mesterek* című, egyetlen órakiállításunkat a Savaria Múzeum munkatársa, Bárdosiné Dorner Mária rendezte (1982). Ennek katalógusát is ő készítette el, itt tájékozódhatunk a kiállítás anyagának gondos szerkesztése, gazdagsága, kvalitásai felől.

A katalógus tárgyjegyzéke 88 tételt mutat be. Ez az órakiállítás sem törekedett helyi, megyei órakincseink széles körű bemutatására, inkább – a korábbiaknál is határozottabban, hiszen szakkiállításról volt szó – az órafajták sokszínűségére összpontosított. Még így is 9 vas(vármegye)i óramű szerepelt ezen a seregszemlén (négy szombathelyi, három kőszegi és kettő rohonci mester munkái), messze meghaladva ezzel a korábban kiállított helyi órák számát.

A katalógusban közel 40 óra képét láthatjuk. Ez a képanyag hűen tükrözi a kiállított órák fajtánkénti sokszínűségét, a szakmai igényességet, amellyel a régi órák világának lehetséges legteljesebb bemutatására törekedtek. Bár a kiállítást mintegy hét esztendővel dr. Smidt Lajos halála után állították össze, az itt szereplő órák közül – tükrözve e gyűjtemény gazdagságát az óraművekben – 26 tétel beadója a Smidt Múzeum. Ugyanakkor a legnagyobb szakmai segítséget bizonyosan Boltizár Endre nyújtotta, akit néhányunknak még volt szerencséje ismerni. Ő messze kimagaslott tudásával, igényességével és választékoságával a XX. század műértői és műgyűjtői közül. Személyiségének kisugárzása az utókor helyi műtárgytisztelőinek ihletője, megalapozója. Az általa beadott hat óra kivétel nélkül különlegesség volt, a teljesség szempontjából nélkülözhetetlen részei a kiállítási anyagnak.

22 BÁRDOSINÉ DORNER Mária: *Régi órák, régi mesterek*. A Savaria Múzeumban 1982. október és 1983. április között bemutatott órakiállítás ismertetője, a Vas megyei Múzeumok katalógusai sorozat 88. füzeteként jelent meg Szombathelyen, 1982-ben.

A rendezvény házigazdája, a Savaria Múzeum mintegy 30 órájával alapozta meg a bemutatott anyagot, a kőszegi Jurisics Miklós Múzeum pedig hét tétellel járult hozzá a tárlat megrendezéséhez. A további darabokat a század derekának olyan jeles műgyűjtői biztosították, mint dr. Skoda Dénes, dr. Adonyi Józsefné vagy Szalay Gábor, végül az új generáció képviselőiben a Benczenleitner család és Szigetvári Zoltán.

A vasi órák szerepeltetésének tekintetében is gazdagnak mondhatjuk ezt a bemutatkozást, hiszen, mint már említettem, kilenc darab régi (akkor 140 – ma 175 – évesnél korosabb) helyi órával találkozhattak az érdeklődők; többel, mint korábban valaha is.

Miután megemlítettem a 80-as évek műgyűjtőit, ejtsünk szót a korábbi kiállítások beadóiról is. Ami a 100–150 év távolában létezett legszenvedélyesebb óragyűjtőinket illeti, nevüket a fentebb bemutatott korábbi katalógusokból ismerhetjük meg. A vasi óragyűjtemények történetében meg kell emlékeznünk a körmendi, ikervári és szombathelyi Batthyány órákincsekről, a vépi Erdődyek és a sárvári Nádasdyak gyűjteményéről. Mindenképpen korai, XVIII. századi gyűjtésről beszélhetünk a csornai premontrei prépostság esetében is. A XVIII. századból Lezák Arnold (1766–1774 között prépost) nevét kell említenünk, majd az őt követő Kamenitzky Ágoston prépostot (1774–1786), aki szenvedélye, a régi rézmetszetek gyűjtése mellett szintén rendelkezett saját óragyűjteménnyel. Azután ki kell emelnünk még Schissler Arnold atyát, aki a régi órák kifejezett rajongója volt. Mindezekről Székely Zoltán ismertetőjéből is tájékozódhatunk.²³ Tudatos és lelkes gyűjtésre és e jeles hagyomány ápolására vall, hogy a premontreiek többször is szerepelnek Horváth Tibor Antal tanulmányában a szombathelyi órák tulajdonosai között. Viszont a premontrei rendházak távol maradtak két műtörténeti kiállításunktól. Már nem arisztokrata gyűjtőként kiemelkedik a listában (Verebi) Végh Gyula neve, de kivette részét már ekkor maga a Szombathelyi Múzeum is a gyűjtésből. Ugyanakkor az órás anyag zömének magányos szereplése beadója részéről azt a jelenséget igazolja, hogy ezek a becses műtörténeti tárgyak megyénk társadalmában széles körű megbecsülésnek örvendtek már a XIX. század folyamán (az ekkor keletkezett polgári kisgyűjtemények darabjai is láthatók voltak az 1912-es kiállításon).

E helyen aktuális megemlítenem, hogy Sopron városa második műtörténeti *kiállításunk után két esztendővel* rendezte meg nagyívú, három hasonló rendezvényre tervezett iparművészeti seregszemléjének első felvonásaként a saját, kifejezetten óratörténetre épített bemutatóját. Ezen 150 különféle óra volt látható, amelyek közül 30 munka 15 régi, helybeli órásmester műve volt. E számokkal Sopron ősi polgárvárosának lényegében sikerült felülmúlnia helyi óraemlék-mennyiségünket, amellyel az adott pillanatban Szombathely rendelkezett (mint említettem, a tudós régész pap, Horváth Tibor Antal kutatásai során 21 helyi mestert vesz lajstromba ugyan, de közülük csupán 10 mester 22 alkotását találja meg személyesen). Viszont erősnek kell éreznünk a soproni kiállítás rendezőjének érzelmi kinyilatkoztatását, amikor a soproni polgársággal kapcsolatban „a soproni kultúra felsőbbrendűségébe vetett hitünket” említi. Mi, szombathelyiek is büszkélkedhetünk olyan mesterrel, akinek munkája dr. Sobek híres bécsi gyűjteményében megállja a helyét, de ettől még nem gondolkodunk felsőbbrendűségben. Pedig ilyen precíziós szerkezet Sopronban nem született. Dr. Sobek soproni órája egy kevéssé különleges késő empire óramű. Kiállításunk órái pedig nem csupán „elvonultak lelki szemeink előtt”, hanem ténylegesen

23 SZÉKELY Zoltán: Egy késő barokk kolostor élete a tárgyak tükrében: a csornai premontrei prépostság 1786-ban / A prépostok és a szerzetesek ingóságai. In: *Soproni Szemle*, 2001. LV. évfolyam 4. szám

gyönyörködtették a szemlélődőket (persze ez igaz volt a soproni anyagra is, csak a megfogalmazás sikeredett Csipkés Kálmán tollából kissé fennköltebbre a realitásoknál).

Végül hozzá kell tennem fenti számadatainkhoz, hogy bár a további kutatás sok újabban fellelt példánnyal gazdagította a szombathelyi állományt, ez csupán elvi gyarapodás, mert időközben az 1930 körül regisztrált emlékanyag igen jelentős része elhagyta a várost. A 22 esztendővel az első után megrendezett második műtörténeti kiállítás anyagából összességében – bár bizonyos kiemelések, csoportosítások, felsorolások utolsó tételének meg nem jelölése miatt néhol összefolynak a tulajdonosi megjelölések – egyértelműen kiemelkedik dr. Pető Ernőné Szegedy Georgina, Radnainé Bauer Erzszi és dr. Ország Lászlóné. A három hölgy markáns arányban való szereplése már ragyogóan reprezentálja a szebbik nem társadalmi rangjának erősödését, mint e század első felének egyik legszelebb körű, legsajátosabb, és mindenekelőtt leghaladóbb társadalmi jelenségét, változását. E műgyűjtő hölgyek szellemi örököseiként említhetjük a század második feléből többek között az Illés nővéreket, id. Cholnoky Lászlónét, vagy id. Baumann Ferencnét.

Tanulmányom első részében igyekeztem hangsúlyozni az óra mint díztárgy fontos és intim kapcsolatát a civilizált emberrel. E helyen azonban egy magyar viszonyokat tükröző teljesebb kép kialakítása érdekében említést kell tennem arról is, hogy a javarészt 1880 után, de elterjedtebben inkább a két világháború közötti időszakból fennmaradt fotókon, amelyek szobabelsőket (is) megőriztek, nagyon vegyes és hiányérzetet keltő kép tárul elénk mindebből. Enteriőr kultúránk nem sajátos, hanem része az európainak, és összhangban is áll azzal, bár kétségtelenül lényegesen szerényebb külsőségeket és tárgykört vonultat fel. Ennek részeként a szalonóra sok esetben meghökkentően kevésbé választékos, mint azt gondolhatnánk kiállítási anyagaink ismeretében. A békeévek nagypolgári és arisztokrata lakáskultúrája még őrzi a historizmus értéktelen, stílustalan, és mindenekfelett: dagályos bútorzatát, a *krapó bútort*²⁴ tölti ki a társasági élet legkiemeltebb szalonjait is (például még Festetics hercegnél is, Keszthelyen!). Jobb esetben is csak a tikkadt esztétikumú, az előbbinek arányait kopírozó, már XX. századi faragott neobarokk-neorokokó tárgyakkal zsúfolt álelegancia lomtárszerűnek ható 'pompája' uralja a tehetősb rétegek lakáskultúráját.

Ezekhez a lemondóan ízléses, esztétikailag rációrezisztens berendezkedésekhez képest ugyan művesnek hat a közjük beállított, akkor 100 éves korú, vastag alabástrom oszlopokon hordott biedermeier díszóra, valójában elhelyezkedése itt már ember és óra devalválódott viszonyáról árulkodik. Másrészt a jó ízlés remeteségéről, amely eltávolodván a biedermeier ösztársadalmi korjelenségétől ('Zeitgeist'), és mély sebeket kapva a XIX. század második felének hosszan tartó, eredményeket nem produkáló esztétikai kiütkeresésétől, kivonul a társadalom szelebb rétegeiből, és csak a szakavatottak, legigényesebbek gyűjteményeinek világában tudja megvalósítani, illetve: fenntartani magát. Erről pontos képet alkothatunk Somlai Tibor kítűnő munkájából,²⁵ amely több mint 300 enteriőr fotót mutat be a XX. század

24 Crapaud (varangy) bútornak nevezték a historizmus telekárpitós szalognarmitúráinak darabjait, amelyeknek vázát teljesen beborította a textília, vagy a bőrkárpitozás, és így semennyi faanyag nem látszott belőlük. Ezek kivétel nélkül ízléstelen, formátlan, jóllehet többnyire kényelmes ülőalkalmatosságok voltak, ugyanakkor megjelenésükben már a hagyományos értelemben vett bútorművészet haldoklásának korai előjeleit kell látnunk.

25 SOMLAI Tibor: Volt és nincs. Nagypolgári és arisztokrata enteriőrök 1900–1945. Corvina Könyvkiadó, Budapest, 2012. A szerző a XX. század első 45 évének enteriőr kultúrájába enged betekintést korabeli fekete-fehér fotók segítségével. Az izgalmas felvételeket a szerző saját szubjektív megjegyzéseinek kívül rengeteg családtörténeti adattal gazdagítja, amelyek érzékletesen jelenítik meg a boldog békeidőknek és a két világháború közötti időszaknak tehetősebb rétegeit a magyar társadalomban, azok ízlésvilágát, életszínvonalát és magánéletét.

eleji magyar társadalom felső rétegeinek ízlésvilágából. E képeken már összesen csak alig több mint 30 darab említésre méltó antik órát láthatunk a bemutatott 46 fényűző lakhelyről, amelyek között 14 kastély is bemutatkozik. Vagyis ekkorra még a felsőbb rétegekben sem szerepelt általánosan korábbi rangja szerint az óra, csak az iparművészeti gyűjtők kollekcója tartotta kiemelt mértékkel becsben. E könyvben mindössze két műgyűjtő-lakás és Horthy Miklós kormányzó kenderesi kastélya mutat kiemelt érdeklődést az értékes régi órák iránt, és még e helyszíneken is tapinthatóan jelentkezik az első világháború társadalmakat romboló hatása: az enteriőr többé nem az, ami a XIX. század első felében még volt, és túlélte sok helyütt (főként nyugati országokban) a század második felét is: az arányok felborulnak, a lakberendezési egységek széthullanak elemeikre: az enteriőr kultúrában a *kompozíciót* felváltja már a *patchwork*, amely hűtlenül kezeli, bizonytalanul helyezi az *intérier* múltjának megörökölt elemeit sokszor meglepően tartalmatlanul a (most már csupán *deumeure*-nek vagy akár *sweet home*-nak nevezendő) belső tér legjellegtelenebb pontjaira, ahová azok még soha nem voltak száműzve korábban...

Szombathelyen a huszadik század első felének legjelesebb óra- (és egyéb műtárgy-) gyűjtői közül elsősorban Végh Gyula, dr. Smidt Lajos, Boltizár Endre, dr. Bötskey Ottó, id. Baumann Ferencné, végül Illés Erzsébet és Mária nevét kell kiemelnünk. Sajátos helyet foglal el e névsor végén Reményi Géza, aki haláláig hűséggel őrizte Óperint utcai lakásában a világhírű előd, Reményi Ede hegedűművész műgyűjtő körökben országosan ismert reneszánsz bútorgyűjteményét, amely a XIX. század harmadik negyedében keletkezett (az anyagban antik órák is helyet kaptak). Gyűjtőmunkájuk a polgárság érdeklődésének és igényességének szép példájaként értékelhető. A felsoroltak féltve őrzött műkincsei részben követhetetlenül eltűntek nem is a történelem vagy a társadalom átrendeződéseinek viharaiiban, mint inkább a többnyire felülről, tudatosan, megfontolt szándékkal irányított súlyos értékrendváltozások, hangsúlyáthelyezések eredményeként. E gyűjtemények emlékei kisebb részben beépültek a legújabb gyűjtőgeneráció állományába, illetve egy részüket maga a Smidt Múzeum őrzi ma is. A fenti felsorolás nagy műgyűjtői közül feltétlenül ki kell emelnünk a legnagyobbakat: dr. Smidt Lajost és Boltizár Endrét. Kettejük örök barátsága kései rokona a soproni páros: ifj. Storno Ferenc és Zettl Gusztáv kapcsolatának. A termékeny szombathelyi gyűjtő-barátságunk szép emléket állít Pittmanné Mikó Ildikó,²⁶ aki ezzel elsőként hívja fel a figyelmet Boltizár Endre érdemeire és szellemi értékeire. Smidt főorvos hagyatéka szerencsésen városunk közkincsévé vált, a Boltizár-gyűjteményből pedig, amely többek között a mives órákra összpontosított, az 1982-es óra kiállítás anyaga szolgál ízelítővel: itt bemutatott hat órája csupa rendkívüli darab, igazi különlegesség volt.

Noha e két kiemelkedő minőségű gyűjtőnk működésének kezdete a XX. század első évtizedeire tehető (Smidt Lajos műgyűjtőként 1911-ben debütált!), még az 1934-es kiállításon sem szerepelnek beadóként, noha a műtárgyait megszállott szorgalommal és fáradhatatlanul komponáló főorvos anyagából *már 1936-ban* (25 éves értékmentői jubileuma alkalmából) önálló kiállítást tudott rendezni a Vasvármegyei Múzeum és a *Vasi Szemle* (!).²⁷

26 PITTMANNÉ MIKÓ Ildikó: Egy gyűjtőbarátság 2. világháborús dokumentumaiból. Dr. Smidt Lajos levelei az orosz frontról Boltizár Endréhez. In: *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények*, Szombathely, 2005. 4. sz. p. 70. 27. *A Szombathelyi Smidt Múzeum* című ismertető könyv bevezetőjében tesz erről említést a gyűjtő leánya, dr. Smidt Erzsébet, a múzeum igazgatója. A Vas Megyei Múzeumok Igazgatóságának kiadása, Szombathely, 2006.

27 A Szombathelyi Smidt Múzeum című ismertető könyv bevezetőjében tesz erről említést a gyűjtő leánya, dr. Smidt Erzsébet, a múzeum igazgatója. A Vas megyei Múzeumok Igazgatóságának kiadása, Szombathely, 2006.

A közepes vagy ennél is kisebb állományú és következetességű gyűjteményeknek a gyűjtő halálával történő azonnali széthordására rendre találhatunk példát ma is megyénkben. Ugyanakkor az országos, főleg a fővárosi műkereskedelem menetében időnként feltűnik egy-egy igényesebb műgyűjtemény aukcionálása is (Kékedy Árpád gyűjteménye, Batári Ferenc vagy Zádor Anna iparművészeti kincsei stb.). Ez utóbbi gyakorlat a külföldi műkereskedelemben nem ritkán még a gyűjtő életében megvalósul. Másrészt viszont az európai civilizáció szívszorító jelenségével is gyakorta találkozhatunk a nyugati műtárgypiacon, amikor ősi főnemesi kincsek kerülnek kalapács alá, nem ritkán egész kastélyok, uradalmak, réges-régi családi fészkek összeérett, sok évszázados históriájú, nemzeti kincs értékű műtárgy-együttesei, gyűjteményei kerülnek árverésre, mint néhány három-, négy-, ötszáz éves velencei palota, vagy angol várkastély teljes, mindeddig egyben tartott berendezése, amely többnyire az adott forrásépület termeinek eredeti bebútorozására készült.

Bevégezvén a vasi órák XX. századi seregszemléinek ismertetését, **idézzük fel a század közepe órakultuszának három legjelesebb alakját**: a hagyományosan nagy óratízeslet-ápoló premontreiek és a vasi muzeológia nevében dr. Horváth Tibor Antal premontrei kanonokot, pap-tanárt, kutató régészt, a *híres szombathelyi óra-, érem- és játékkártya-gyűjtemény* megalapozóját, dr. Smidt Lajost, városunk legsikeresebb műgyűjtőjét, és Boltizár Endrét, aki legfelkészültebb iparművészeti szakértőnk és antik óragyűjtőnk volt. Íme, három portré a szombathelyi órakutatás fénykorából, a világháborúk közötti időszakból:

dr. Horváth Tibor Antal

dr. Smidt Lajos

Boltizár Endre

SZOMBATHELYI ÓRÁK – VILÁGSZERTE
(saját adatgyűjtés)

Az alábbiakban bemutatok néhány, az elmúlt évek európai műkereskedelmében, aukciós világában megjelent szombathelyi órát az 1760–1860 közötti korszakból, hangsúlyozva, hogy e felbukkanások rendszeresek voltak a korábbi évtizedekben is nyugaton, mióta Magyarország megnyitotta határait Európa felé (1968 után). Ezek visszakeresése azonban

képtelenségnek tűnő feladat, minthogy, míg a közelmúlt műtárgykatalógusaihoz nagyon nehéz hozzájutni, a korábbiakhoz már lehetetlen. Így kénytelen vagyok mindössze néhány évre visszamenőleg a valahol szerepelt példányokat felsorolni (illetve a Bécs egyik múzeumában fellelt példányról adok még hírt, majd bemutatok néhány vasi tulajdonú remekművet, és egy Veszprémben őrzött órát is). **Összesen 24 eddig nem ismert, jelzett vasi órát találtam.**

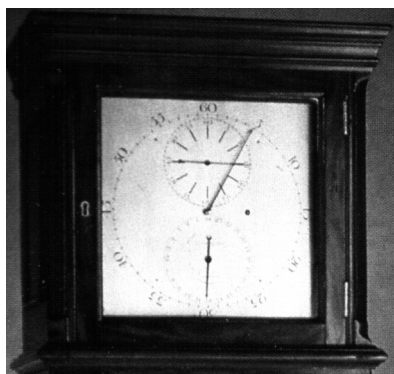
Mindenesetre a közelmúlt európai aukciótörténetében szereplő vasi mesterek példányainak meglepően nagy mennyisége arra enged következtetni, hogy XIX. század elején működött órásmestereink sokkal eredményesebb munkásságot teljesítettek ki, mint azt eddig gondoltuk! (Gohm Márkus óráival bécsi mesterekét meghaladó mennyiségben találkoztam!)

I. Köstler János klasszicista állóórája (lábás óra) a bécsi Sobek-gyűjteményben. XVIII. század vége, magassága 220 cm. Egy hetes járatú, ezüstözött számlapos óra precíziós szerkezettel, amely két segédkörével az év hónapjainak, illetve a hó napjainak számát jelzi. Érdekességként megemlítem, hogy Köstler órájának számlapstruktúrája (amely az egész szerkezet elveiről, mechanikájáról árulkodik) teljesen megegyező **Thomas Earnshaw** brit mester híres regulátorjának számlapjával (szintén a XVIII. század végéről). Köstler órája magyar remekműként igen tekintélyes helyen szerepel: a bécsi Sobek-gyűjtemény 161 órája kivétel nélkül az óraművéség legjelesebb típusait képviseli, bátran állíthatjuk, hogy mesterünk szaktudása kiemelkedett a nyugat-magyarországi régió átlagából a maga idején. **(L.sz.: 1494) Ezt a szombathelyi órát a német Richard Mühe is bemutatja az órák világhistóriája 600, általa legfontosabbnak tartott óraművét tárgyaló, átfogó óratörténeti alpművében is!**²⁸

- 1. Besell Ferenc** órája Kölnben, a Van Ham aukciósház árverési anyagában, (2013. 10. 23., 567. tétel) „Frantz Besell Seinamanger” (sic!) felirattal. A szerkezet hiánytalan, csak rögzítést igényel. Méretei: 49x26x15 cm. (ld.: **színes tábla, 5. sz. kép.**)
- 2. Joseph Schneider in Rehnitz** (sic!) jelzésű, rohongi negyedütős szekrényóra-szerkezet szombathelyi magángyűjteményben, naptármutatóval, de naptárkör nélkül (!). A számlap felett aprólékos festésű, sokszínű virágkosár díszlik.
- 3. Franz Feigl in Steinamanger** jelzéssel óraszerkezet eredeti fa óradobjában, de óraház nélkül (régii szombathelyi magángyűjteményben). **A mester neve mind ez ideig ismeretlen volt a szombathelyi óratörténetben!** A számlap átmérője 16 cm.
- 4. Joh. Georg Habel in Günss** jelzéssel feketére pácolt szekrényóra, ma a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum tulajdona. A XVIII. század végén készült óra háza meglehetősen szegényes, tűzkár érte, perzselődési nyomok fedik. A házat mindössze két sarokdíz és az aranyozott szegélylécek dekorálják. (M.: 47,5x29x15 cm). Szép, épen maradt teljes zománc számlapján római és arab számjegyek szerepelnek. Szerkezete negyedütős, ismétlős, ismétlés- és ütés kiváltó karokkal. L.sz.: 55.83.1 (az adatokért köszönet Kákonyi Annának, a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum munkatársának.)
- 5. Gohm Márkus** barokk szekrényórája a Hannoverum aukciós ház 2016. augusztusi árverésének anyagában, Hannover, Németország. (M.: 58x28,5x14,5 cm). A negyedütős, ismétlős szerkezetnek naptára is van, illetve a két hangjelzős szerkezet működését letiltó mechanikával is rendelkezik. Mindezekkel felszerelve, és kitűnő

28 MÜHE, R. –VOGEL, H. M.: Faszination Uhren. Nikol Verlag, Hamburg, 1997, 558. tétel, p.: 277

állapotban lévő, római számjegyes, teljes zománc számlapjával, szép, mívés, eredeti mutatóival és cifra mesterjelével a korszak kitűnő megjelenésű, átlagon felüli órái közé sorolhatjuk (ld.: **színes melléklet, 6. sz. kép.**). Ez a szekrényóra, stock-óra elvben megegyezhet a Horváth Tibor Antal gyűjtésében Gohm neve alatt szereplő 2. számú órával („Barokk szekrényes óra áttört rézlappal, Seebach Matild bárónő tulajdona, Rábahídvégen.”). Ugyanakkor a hannoveri példányt érdemes összehasonlítani a mester sárvári múzeumban található hasonló órájával.

Ilyen asztronómiai regulátoros szerkezettel bír Köstler János Bécsben őrzött remekműve is.

Schneider József rohonci mester klasszicista szekrényóra szerkezete az 1770-es évekből

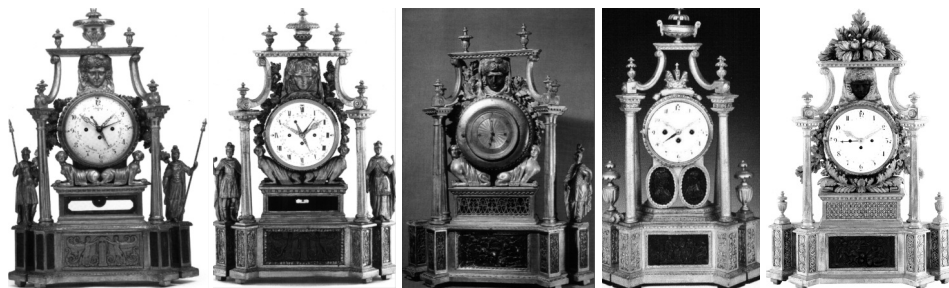
Az ez idáig ismeretlen Feigl Ferenc szombathelyi órásmester empire órája az 1810-es évek elejéről

6. **Gohm Márkus** elegáns oszlopos órája Zágrábban szerepel (a MUO ATHENA PLUS nyilvántartásában). 1815 körül készült, magassága 59 cm (korabeli tetődíszje hiányzik, nem ide illően formált, esztergált fabárral pótolták). Negyedütes, eredetileg naptáras szerkezete dió svartnival borított, és préselt, aranyozott bronz veretekkel díszített házban helyezkedik el. Gohm 1810 körül a Délvidékre költözött, ezen az órán még Szombathely neve áll, tehát 1810 előtt készült.
7. **Marcus Gom** (sic!) in Warasdin jelzésű óra a Dorotheum 2015. október 5-i árverésén. Magassága 60 cm. Eddig csak annyit tudtunk a mesterről (Horváth Tibor Antaltól), hogy 1810 körül Zágrábban szándékozott letelepedni, ez a szép óra pedig már arról tanúskodik, hogy később Zágrábtól 80 kilométerre, Varasdon működött.
8. **Gohm** következő asztali órája is Varasdon készült, háza igazán rendkívüli a magyar vonatkozású órák körében: az ebonizált korpust különböző faragott, aranyozott szfinxek és bronz veretek díszítik gazdagon. M:51,5x33 cm.
9. **Brändl Gáspár** szekrényórája, amelyet még Bécsből hozott magával (a leszármazottak őrizték az 1970-es évek közepéig, majd többször gazdát cserélt, mire jelenlegi

tulajdonosához került). (ld.: **3. színes kép.**) A szombathelyi mesternek ezt a bécsi jelzésű óráját Horváth is megemlíti tanulmányában. (M.:53x26x14 cm.)

10. **Franz Geschnasz in K.Cell** (Kismáriacell, ma Celldömölk) jelzéssel korai empire (1805 körüli) szekrényóra, aranyozott bronz veretekkel, nagy méretű, negyedütős, naptáras szerkezettel, szombathelyi magántulajdonban. A mester a következő évtizedekben Kőszegen is működött. **Geschnasz nevét sem ismerték korábban, sem celli, sem kőszegi órásként!**
11. **Johann Pachleitner grazi órasmester** negyedütős, ismétlős szerkezete, **Hefele Menyhért tervezte**, erősen architektonikus, nyolc oszlopos, timpanonos **óraházban**, amely Szombathelyen készült, 1786 körül. (ld.: **7. színes kép**) (M.:61x41x18 cm.)
 Hefele második óraház-típusa az 1790-es évek elején terjedt el, az építész utolsó bécsi korszakában. Ekkor kapta első császári megrendelését: a diadalkapu ideiglenes építményét tervezte II. Lipót császár trónra lépése alkalmára. A diadalkapu tetőépítménye egy jellegzetes edikula, amely szerkezetében és egész megjelenésében Hefele első országos sikerét hozó, 1751-ben, a sonntagbergi búcsújáró templom számára tervezett főoltárát idézi. A mester élete végén, szinte életműve lezárásaként ezzel az óraházzal megidézi nagy sikert aratott ifjúkori művét. Ez az óraház igen tekintélyes méretű, meghaladja a 80 centimétert. Minden fennmaradt változatára jellemző, hogy eredetileg rendkívüli szerkezetet kapott: a legigényesebbek számára készültek (ma egyikükben egy kisebb szerkezetet találhatunk már csak, egynek pedig szintén nem eredeti, hanem későbbi és egyszerűbb az óraműve). Ezeken az óraházakon olyan strukturális és ornamentális részletekkel, megoldásokkal találkozhatunk, amelyekkel ez a modell teljesen egyedi és új utat jár az óraházak esztétikájában. Becses tudományú, drága órákról lévén szó, rendkívül sok példányát őrizte meg az utókor. Magam **hét változatát** ismerem, amelyeket az alábbiakban fel is sorolok:
12. Az osztrák műkereskedelemben szerepelt az egyik ilyen óramű (a bécsi D. & S. gyűjtemény árverezése: Aus Zeit. Im Kinsky, Bécs, 2009. május 14, a katalógusban a 61. Tétel alatt szerepelt.), magassága 83 cm.
13. Ugyanennek a modellnek másik példánya szintén bécsi árverésen (Dorotheum, Bécs, 2010. október 14., 1012. tételszám alatt), magassága 81 cm.
14. A Hefele-óraház egy újabb változata a szentpétervári Ermitázs múzeumban, rossz, hiányos, elhanyagolt, durván átalakított állapotban (kisebb szerkezettel), természetesen orosz eredetűnek jelezve. Megtalálható a *Russian applied art* című album (Aurora Art Publishers, Leningrad, 1976) 102. sz. színes fényképén, m: 77 cm.
15. További példány ebből az óraházból, ez már kissé módosított változat, amely a milánói FINARTE aukciós ház árverésén szerepelt 1995-ben.
16. Rod Stewart kaliforniai házában (Beverly Hills, Los Angeles, California) a szalon ékessége a kandallópárkányra helyezett hatalmas, bécsi neoklasszicista óra, újabb szereplése az eredeti Hefele-óraház modellnek.
17. A D&S bécsi kereskedőház 1998-as albumában is szerepel egy hasonló Hefele-óra, virágescorral koronázva, az oldalt álló szobrokat itt is urnák helyettesítik. M: 85 cm.
18. Még egy példányt találtam ugyanebből a modelltől szombathelyi magántulajdonban; magassága 78 cm. Alább bemutatom gyűjtésem legszebb öt darabját (1.: Dorotheum,

Bécs, 2012., 2.: Kinsky, Bécs, 2009., 3.: Ermitázs, Szentpétervár, I. sz.: D99, 4.: a Casa d'Aste Finarte, milánói, és 5.: a D&S aukciós ház kínálatából, Bécs, 1998):

19–24. További öt óra **Gohm Márkustól**, valamennyi Varasdon készült, és egy szombathelyi magántulajdonú példányt leszámítva a MUO ATHENA PLUS nyilvántartásában szerepelnek. Ezek között **két automatás szerkezetűt** és egy **zsebórát** is találhatunk. Az utóbbi öt óra bemutatását terjedelmi okokból mellőzni kényszerülök.

A továbbiakban sorra vesszünk néhányat a nálunk található, megyénken kívüli városokban készült órák közül is, amelyek mindegyike egy-egy színfoltja régióink kultúrtörténetének:

– 1. **Bachleitner Gergely pozsonyi órás** hatalmas kandallóórája Szombathelyen, magántulajdonban (a XVIII. század közepén készült, jelzése: Gregori Bachleitner in Presburg). Negyedűtős, ismétlős óramű orsós gátszerkezettel, kitűnő állapotban, két ütés kiváltóval, zománc számlapos, római és arab számjegyekkel. A mahagóni borítású, teknőc és réz berakású óraház bronzal rendkívül gazdagon díszített: fent négy aranyozott kariatida, levélfűzér és urnák, míg alul akantuszlevelek sora. A bronz griffkarmokra helyezett óraház csúcsán Fama harsonás alakja áll. *Régióink legszebb magyar óraháza, óraműve.* (M.: 95 cm.)

– 2. **Zoller Xavér Ferenc soproni mester** állóórája a szombathelyi szemináriumban (1770. k.) Ezt az órát Szily János, Szombathely első püspöke vásárolta közvetítő útján magától a győri órás mestertől, Zollertől, szemináriumi diákjai számára. A szerkezet felett a Mindenható mindent látó szeme tekint körbe. Az óra megszerzésének történiáját Géfin Gyula tollából olvashatjuk.²⁹ (M.: 238 cm, sz.: 44 cm, mélysége: 27 cm.)

– 3. **Schwartz Mátyás budai órás** nagyméretű kandallóórája intakt állapotban, szombathelyi magántulajdonban (1780 körül készült). Negyedűtős, naptáras, ismétlős szerkezetes óramű két kiváltóval, testes, faragott, laparanyozott óraházban, melynek két oldalán nagyméretű urnák állnak, az óradobot pedig faragott, dús levéltetű szőlőágak fonják be. Alul középen antik öltözékű nőalak ül, és a mögötte lévő tábla feliratára mutat: *Minden óra intsen jóra / Jobban tette mintsem szóra.* Az óradob tetején természetes, virágokkal teli urna helyezkedik el. Az óraház magassága 65 cm, szélessége 48 cm, mélysége 18 cm.

– 4. **Melicher Vince esztergomi mester** fali keretórája a Berzsenyi Dániel Könyvtárban

29 Géfin Gyula cikke a *Soproni Szemlé*ben jelent meg, 1941-ben (V. évfolyam, 2. szám, 50. old). Elérhető: http://epa.oszk.hu/01900/01977/00017/pdf/EPA01977_Soproni_Szemle_1941-v-2.pdf

FORRÁS

BALLÓ LÁSZLÓ: RÉGI VAS MEGYEI ÓRÁK, VASI ÓRÁSOK

(Vincent Melicher in Gran jelzéssel). Negyedütős, ismétlő szerkezetes, eredeti, nagyon jó állapotban van. Valaha naptárszerkezettel is rendelkezett, ezt utóbb eltávolították. Számlapja arab számjegyes. Egy hálás olvasó ajándékként került a könyvtár tulajdonába. **Az óra alkotója szintén nem szerepel Pritz István 1943-ban megjelent könyvének listájában!**

– 5. **Zoller Ferenc** kis asztali órája a sárvári Nádasdy Múzeumban (1780 körül készült.)

– 6. **Bemüller András székesfehérvári mester** munkája szombathelyi magántulajdonban (1780 körül készült). Negyedütős, ismétlős, ütés kiváltós, eredeti szerkezettel, az óraház is sértetlen állapotban van, számlapján római számjegyek szerepelnek.

– 7. **Kertész János győri mester** empire órája (szombathelyi magántulajdonú darab). Negyedütős, ismétlős, naptárszerkezetes empire kandallóóra jó állapotban, a XIX. század első éveiből. Magassága 63 cm, szélessége 33 cm, mélysége 17 cm.

– 8. **Nagyméretű (75 cm) negyedütős, animált automatás** kandallóóra, rendkívül ízléses aranyozott bronz díszítéssel, puttók seregével. Az óra ismétlő szerkezettel és ütés kiváltókkal is rendelkezik. Íme, a fentebb bemutatottak közül a három utolsó neoklasszicista óramű:

(Befejezés a következő számban)

